

LBRIS

We know
books

RORTY

Rorty și axa pragmatică

Ramón del Castillo

LITERA
București

CUPRINS

Rorty, sau cum să schimbi ritmul filosofiei	7
Rorty în context	11
Întoarcere la pragmatism?	13
<i>Habermas despre Rorty</i>	14
<i>Dewey în accepția lui Rorty, sau pragmatismul revizitat</i>	19
De la platonism la istoricism	27
<i>Extaz în aer liber</i>	36
Orizonturi separate	41
Limbaj și istorii	51
Axa lingvistică?	52
Turnura spre hermeneutică	55
Cum menținem conversația?	61
Axa pragmatică	67
<i>Două situații discursive</i>	70
Întoarcere în cerc?	75
Întoarcere neprevăzută	78
Axa politică	83
Democrația liberală și sfârșitul ideologiilor	84
De la Jefferson la Rawls	87

Axa ironică	95
Ironie sau cinism?	102
Consecințele ironiei	111
Religie <i>made in USA</i>	119
Vattimo și secularizarea filosofiei	126
<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	137
<i>Indice de nume și concepte</i>	141

Rorty, sau cum să schimbi ritmul filosofiei

Această carte conține mai multă istorie decât argumente. Protagonistul său este un filosof dificil de clasificat, care s-a mișcat în arii diferite de gândire și care și-a petrecut viața fugind de etichetele profesionale. A dezbătut cu filosofi analitici, dar nu a făcut parte dintre aceștia, nu a încercat să definească adevărul sau în ce constă cunoașterea. S-a interesat de anumite teme politice, dar nu a fost un teoretician în căutarea fundamentelor vieții democratice. A scris despre literatură, însă nu a fost un critic literar cu o metodă clară și inovatoare. Atunci, care e locul lui Rorty? Probabil niciunul. Poate că a fost un gânditor al întâlnirilor, mai mult decât al poziționărilor, ceea ce nu înseamnă că întâlnirile s-au încheiat mereu cu înțelegeri.

Richard Rorty s-a născut înainte de Al Doilea Război Mondial și s-a format în anii 1950 și 1960, devenind o figură extrem de polemică a anilor 1980. A fost un scriitor prolific și minuțios, și, pe lângă utilizarea tehnicilor de argumentare pentru a-și susține ideile, a folosit și tactici prin care să-și transmită

mesajul atât în alte medii academice, cât și publicului general. Și-a menținut o poziție politică prin care și-a atras critici din zone diferite: dreapta l-a considerat iresponsabil, stânga moderată l-a luat drept frivol, iar stânga radicală, drept cinic.

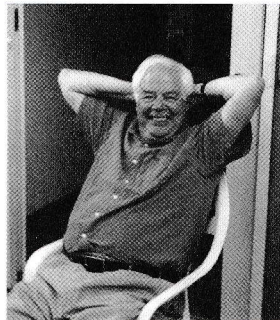
La un moment dat, Rorty a declarat că gândirea sa aparține mai degrabă unui bricoleur decât unui creator. Deși ar putea părea ironic, transmiterea modestă a ideilor sale a avut consecințe enorme, iar el a ajuns unul dintre cei mai influenți gânditori americani ai secolului XX. În ultimul său an de viață, 2007, a declarat: „Funcția unui sincretist neoriginal, așa ca mine, este de a fabrica structuri narrative care, fuzionând orizonturi, unifică produse ale minților originale. Specialitatea mea sunt istoriile care arată ascensiunea și decăderea problemelor filosofice.“ (AI, 4)

De aceea, în cartea aceasta, îi prezentăm gândirea sub formă narativă, ținând cont de traiectoria și de dezbaterile sale continue cu alți filosofi ai epocii. Pentru început, îl localizăm în panorama filosofică a secolului XX, mai ales în relație cu o serie de mișcări și tendințe care, din anii 1980, au încercat să imprime un alt ritm și o altă funcție filosofiei. Vom discuta, de asemenea, informații despre viața sa care ne permit să-i înțelegem mai bine manevrele și îi vom analiza unele dintre ideile mai pregnante. Ținând cont că e imposibil să răscolim toate cotloanele colecției sale de idei, vom da prioritate propunerilor finale ale lui Rorty, înaintea instrumentelor folosite pentru a le promova, sau vom acorda mai multă atenție ideilor mai polemice, cum ar fi, de exemplu, că filosofia este, pentru cultura de astăzi, ceea ce a fost religia pentru Iluminism.

În mare, Rorty a fost un filosof antifilosofic. Gândirea sa a fost ambivalentă. A afirmat, în repetate rânduri, că filosofia nu era importantă și nici n-ar fi trebuit să fie, cel puțin prin

comparație cu politica și literatura. Dar poate că efortul său de a demonta filosofia dovedește importanța pe care i-o acorda. Astfel, vom pleca de la ideea că Rorty a acționat, în același timp, din interiorul și din exteriorul filosofiei. A reutilizat vocabularul filosofiei născute în țara sa, pragmatismul, pentru a înlocui perspectiva excesiv de teoretică a problemelor eterne ale filosofiei cu o abordare care a subliniat circumstanțele istorice și formele locale de conceptualizare. Înainte de întrebări precum „Ce este datorria?“, „Ce este omul?“, Rorty a pus întrebări de tipul „Ce scopuri sociale dorim să împărtășim?“ și „În ce fel de persoane am vrea să ne transformăm?“ (EFIII, 340), întrebări ale căror răspunsuri depind de înțelegerea propriei situații istorice care ne-a îndemnat să ni le punem. Pe lângă această propunere de echivalențe mai practice pentru a răspunde unor întrebări filosofice, Rorty a invitat, de asemenea, la utilizarea vocabularului literar, diferit de cel al filosofiei, deoarece credea că imaginația literară ajută la eliberarea de angoasa filosofiei, erijându-se în apărător al rațiunii și autorității morale, făcându-ne mai sensibili la varietatea, complexitatea și dificultatea vieții omenești.

Rorty avea un temperament melancolic, un stil sobru și un ton ironic, trăsături care nu se potrivesc neapărat cu stilul și cu poza multor filosofi, dar care s-au dovedit delicioase și adevărate surse de inspirație pentru mulți dintre următorii săi. A reprezentat o mentalitate mai degrabă defensivă decât proactivă, mai degrabă reactivă decât constructivă, iar strategia sa a constat mai mult în precauții pentru a duce o viață mai puțin groaznică decât în prescrierea de rețete ideale pentru

Richard Rorty într-o fotografie din 2002

perfecționarea vieții omenеști. Gândirea sa nu se potrivea cu sistemele de concepte elevate, cu planurile de răspândire largă, cu percepțiile abstracte și ambițioase sau cu viziunile sinoptice enorme. Filosofia sa este axată pe grijă, înțeleasă în ambele sensuri: atenție și prevenție (de exemplu, așa cum vom vedea, credea că, pentru a putea asigura libertatea, era necesară prevenirea căutării Autorității). Pentru el, filosofia trebuie să ne învețe mai degrabă a asculta decât a ne asigura, persuasiune și nu convingere, schimbarea direcției unei conversații mai mult decât obținerea cheii argumentării. Potrivit lui Rorty, să înțelegem lumea care ne-a făcut să trăim și să ne înțelegem pe noi înșine depind mai degrabă de variație decât de precizie, de comparație și nu de fundamentare, de diversitatea punctelor de vedere și nu de o uriașă perspectivă comună.

Cartea aceasta ne va dezvălui cum a lucrat Richard Rorty, puțin câte puțin, la ideea sa de filosofie ca voce a culturii și nu ca deținătoare a Rațiunii. Vom începe prin a reconstrui circumstanțele care l-au format și tradițiile diferite care i-au captat interesul. Apoi, vom vedea cum a luptat cu propriile iluzii și a înlocuit senzația de decepție cu experiența eliberării. Vom vedea, de asemenea, cum a interpretat diverse axe ale filosofiei contemporane, cum ar fi cea lingvistică, cea hermeneutică, cea politică, și, evident, cea pragmatică, aceea care avea legătură cu o filosofie care s-a născut în propria sa țară, la finalul secolului al XIX-lea, și de la care și-a apropiat o formulă ironică.

Rorty în context

În timpul vieții sale, Richard Rorty (1931–2007) a demonstrat o atitudine foarte deschisă către dialog, ceea ce nu înseamnă că a ajuns la înțelegeri ușoare în interiorul și în exteriorul țării sale. Când a dat piept cu sectoarele mai specializate ale filosofiei, mulți dintre criticii săi l-au etichetat drept filosof superficial. Invitația sa ca filosofia să devină *mod de conversație*, în loc de *tip de cercetare*, a provocat reacții acide în sectoarele analitice și științifice ale filosofiei din Statele Unite și Marea Britanie. „Multe dintre rezistențele exprimate de filosofii analitici [...] se bazează pe faptul că termenul de *conversație* li se pare dintr-o clasă inferioară, slab, prin comparație cu cercetarea științifică“ (FR, 104), s-a apărat Rorty. Pentru aceste zone, filosofia consta în ghidarea după logica limbajului, echivalentul luminii Rațiunii, dar, pentru Rorty, însemna mai degrabă persuasiune și narațiune. După el, ființele umane progresau spunându-și povești mai complexe, și nu susținând argumentări majore.

Fără îndoială, predilecția sa pentru narațiune n-a ajutat la apropierea lui Rorty de grupul de filosofi formați în tradiția europeană continentală. Nu înțelegea filosofia ca pe o viziune

privilegiată a unei epoci, ci ca pe o perspectivă din care se observă unele dintre episoadele sale. Pentru Rorty, filosofia trebuia să se afle la același nivel cu celelalte discursuri, în timp ce unii europeni cred într-un nou *jargon al interpretării*, cu ajutorul căruia s-ar putea adopta o viziune a actualității mult mai profundă decât cea pe care o oferă sociologia, studiile literare sau istoria. Grupul analitic credea că filosofii sunt ființe care se folosesc de minte într-un mod mult mai precis și mai ordonat decât obișnuiesc muritorii și că, la fel ca oamenii de știință, progresează în cercetări printr-o clarificare superioară a temelor. Dar gândirea hermeneutică percepea un filosof ca pe o ființă cu o conștiință temporală ciudată (inclusiv într-o eră care spusese adio Istoriei), conștiință a faptului că trecutul este o elaborare permanentă și nu ceva lăsat în urmă. Rorty s-a distanțat de filosofia analitică și l-a lăudat pe Hans-Georg Gadamer, fondatorul hermeneuticii contemporane, și totuși reprezentanții hermeneuticii nu l-au primit cu brațele deschise.

Rorty și-a invitat studenții și colegii din SUA să citească gânditori francezi, ca Jacques Derrida, însă francizele deconstrucției nu făceau casă bună cu funcția reformistă pe care Rorty o conferea criticii conceptelor tradiționale. Deconstrucția se prezenta ca o acțiune de interpretare mult mai radicală și mai ambițioasă decât *bricolajul* practicat de Rorty, o strategie care revela aporii și antinomii, unde totul părea coerent și stabil. Din fericire, întâlnirea dintre Rorty și Derrida nu a fost un eșec total, și cu toate că manifesta un dezacord profund față de el, Derrida a mărturisit cu sinceritate și ironie că Rorty l-a prezentat drept un sentimental care crede în fericire (DP). Dialogul era posibil, însă distanța persista, pentru că Derrida își puna solemn problema responsabilității, în timp ce Rorty vedea etica drept o chestiune de cutumă. Rorty admira modul elaborat

în care Derrida demonta sisteme de idei închise în sine, și îi împărtășea interesul pentru îndepărtarea de pretențiile adevărului filosofiei, dar nu a crezut niciodată că deconstrucția ar putea avea potențialul politic care i-a fost atribuit de discipolii săi în SUA.

Probabil că poziția lui Rorty s-a situat mereu mai aproape de *rațiunea comunicativă*, dar pentru că era alergic la marile sinteze, dialogul său cu Jürgen Habermas, marele teoretician al raționalității comunicative, a fost dificil și el, și uneori circular. Ambii erau de acord în multe privințe, printre care și că filosofia trebuia să lase în urmă multe dintre visele sale, că rațiunea este o facultate intrinsec lingvistică și că democrația este o formă de viață umană rezonabilă, iar căutarea adevărului are legătură cu comunicarea cât mai liberă. Dar era dificil să se pună de acord, așa cum vom vedea mai departe, fiindcă pentru Rorty, Habermas era captiv într-o superstiție: aceea că normele umane și-ar obține validitatea grație fidelității față de ceva care transcende istoria, și nu grație încrederii unor ființe istorice în altele.

Întoarcere la pragmatism?

Problema nu se limita doar la asta. La fel ca alți gânditori ai generației sale, a promovat restaurarea unei mișcări intelectuale americane care trecuse în plan secund după Al Doilea Război Mondial, *pragmatismul*. Când Rorty a început să comenteze idei și leme ale acestei tradiții intelectuale, gruparea neo-pragmatică era deja funcțională. Când Rorty a început să participe la ea, apărarea acestei tradiții a fost considerată o trădare, iar cauza pragmatică a ajuns să fie divizată în interior. John Dewey, fondatorul pragmatismului, împreună cu Charles Sanders Peirce

Habermas despre Rorty

Dintre filosofii contemporani, nu cunosc pe nimeni care să-și fi confruntat colegii timp de decenii cu atât de multe perspective, intuiții și formulări noi [...]. Capacitățile sale coplesitoare datorează multe spiritului romantic al poetului care se ascunde în spațiile filosofului academic. Ironia și pasiunea, tonul ludic și polemic cu care a revoluționat modurile noastre de gândire și a influențat atâtea persoane dovedesc fermitatea temperamentului său. Dar această impresie nu face dreptate naturii amabile a unui om care se dovedea timid și retras, și mereu sensibil la ceilalți [...]. Pentru ironicul Rorty nimic nu era sacru. Când a fost întrebat, spre sfârșitul vieții, despre „sacru”, ateul care era a răspuns cu vorbe care amintesc de un tânăr Hegel: „Părerea mea despre sacru este legată de speranța că, într-o zi, urmașii mei îndepărtați vor trăi într-o civilizație globală în care dragostea va fi, în mare parte, singura lege”.

Jürgen Habermas
într-o fotografie din 2007

Habermas, *Süddeutsche Zeitung*, 11 iunie 2007

și William James, fusese un intelectual de talia lui Bertrand Russell, cu multe fațete și aspirații înalte, cu aspirații teoretice și repercusiuni practice. Se aștepta mult de la resurecția acestui curent. Dewey – spuneau multe voci – nu fusese „doar” un educator și un psiholog social, un politolog, un polemist, un cronicar sau un istoric, ci un gânditor cu o terminologie profundă și

specială și o autoritate asemănătoare cu a unui mare gânditor european. Reanimarea sa ar fi putut inspira o nouă filosofie înțeleasă ca viziune totală, și nu ca simplă tehnică de expertiză a stilului analitic.

Fără îndoială, Rorty cânta o notă disonantă în acordul național și proclama, fără ocolișuri, că epoca marilor gânditori trecuse, și că lumea marilor ideologii și a Istoriei se sfârșise. Lumea se complicase enorm, și dacă filosofii puteau continua să fie utili, asta nu se întâmpla prin crearea unor mari viziuni teoretice, nici adoptând rolul de figuri exemplare sau de lideri morali. Dewey spusese multe despre trecutul și viitorul democrațiilor, dar nu le-a evocat ca un mare teoretician, ci doar, credea Rorty, ca un cronicar cu imaginație al societății post-ilustrate și ca un adept al țării sale înțelese ca experiment, nu ca Destin sau ca Excepție.

Conflictul de interpretări era inevitabil pentru că teoremele pragmatismului erau în mare parte vagi. Vechii pragmatici afirmaseră că funcția minții nu este de a reflecta pasiv la ordinea universului, ci de a se regla ingenios după lucruri, iar prin „lucruri” înțelegem sensul obișnuit al cuvântului (exact cel pe care-l confereau grecii cuvântului *prágmata*: subiecte, probleme, teme, planuri). Afirmaseră, de asemenea, că ideile abstracte au semnificație doar dacă se traduc în acțiuni, și că știința este o întreprindere failibilă, experimentală și creativă. Toate aceste teoreme se pot asocia unei teorii a cunoașterii pragmatice, la fel cum alte leme, la fel de vagi, s-ar putea asocia unei teorii politice pragmatice; de exemplu, că democrația nu constă doar în deliberare, nici în ajungerea la acorduri, ci în a face aceste lucruri în anumite condiții, într-un climat de dialog și cu dispoziții deprinse pe parcurs, sau că politica nu este posibilă fără educație și educația nu este posibilă fără politică (dialectică?),

sau că problemele sociale necesită un tip de cercetare care nu depinde numai de experți.

Toate aceste leme au rezonat din nou începând cu anii 1980 în gândirea neopragmaticilor Hilary Putnam și Richard Bernstein. Ce l-a diferențiat pe Rorty de ei a fost că el a înțeles axa pragmatică drept o chestionare mult mai radicală a utilității propriiei filosofii. Concluzia sa n-a fost pozitivă: filosofia i s-a părut, de fiecare dată, inutilă, un impediment în calea propunerilor politice, cu toate că putea căpăta valoare la alte niveluri (cum ar fi conturarea viziunilor vagi pentru viitor sau ca terapie personală).

În încercarea de a-i scoate pe filosofi din specializările lor și de a le conferi o nouă utilitate, Rorty a predicat în favoarea avantajelor umanioarelor, un câmp de studiu care, de fiecare dată, sărăcește sau dispare mai repede. Campania sa nu a funcționat, dar asta nu l-a demoralizat. Pentru filosofii foarte specializați, să se amestece din nou în grămada umanioarelor era similar cu pierderea statutului științific și întoarcerea într-o lume în care li se puteau pune întrebări inoportune despre subiecte neprevăzute. Nici pentru cei cu mentalități învechite față de umanioare, pentru nostalgici, campania lui Rorty nu era acceptabilă, întrucât milita pentru adaptarea lumii literelor la un simț mai practic, cu mai puțină reverență.

Pentru a fi încurcătura completă, sectoarele stângii care doreau să politizeze umanioarele concentrând discuțiile pe gen, rasă și cultură l-au considerat pe Rorty prea puțin radical. El apăra valoarea literaturii ca instrument de sensibilizare în privința cruzimii și nedreptății, dar nici maniera sa de interpretare a cărților, nici genul de cărți pe care le interpreta nu se apropiau de cele ale stângii. Nu avea o teorie despre relația dintre literatură și ideologie, sau dintre textualitate și putere,